

BÀN VỀ PHONG CÁCH DỰNG VỞ “CHẾT TRƯỚC RẠNG ĐÔNG”

Trước tiên phải khẳng định một điều là vở *Chết trước rạng đông* được đưa lên sân khấu nghiêm túc như thế là một cố gắng không nhỏ của đoàn kịch Điện ảnh - đoàn kịch mới ra mắt khán giả lần đầu.

Người xem thấy rõ đạo diễn Phạm Văn Khoa đang có những tìm tòi muốn mang cái gì khác vào sân khấu. Diễn viên tuy diễn chưa đều nhau, còn ở trình độ tạm thời hạn chế về nghệ thuật sân khấu, nhưng đã có cái tươi mát, biểu hiện một sức trẻ có triển vọng.

Trong bài báo nhỏ này tôi không có tham vọng đề cập đến những thành tựu và những điểm chưa đạt được của vở kịch, mà chỉ muốn gọi lên một số điểm với tính chất bàn bạc.

Vở *Chết trước rạng đông* là một tác phẩm nổi tiếng của nhà viết kịch trẻ Ác-găng-tin Ogux-tin Cudani. Sức mạnh lớn nhất của vở kịch là tác giả đã khái quát được hiện thực ở mức độ rất cao, tìm được những sự việc tiêu biểu nhất cho sự tốt cùng đã man của chủ nghĩa tư bản ở giai đoạn giãy chết: là chúng đang biến con người và những tinh hoa nhất của con người thành hàng hóa, thành đồ chơi, xếp ngang với những thú vật và đồ vật khác.

Một đặc điểm nổi bật về nghệ thuật của vở *Chết trước rạng đông* là tính chất trí tuệ và sự cách điệu nghệ thuật rất cao trên cơ sở hiện thực. Những chi tiết trong kịch từ cái ánh đèn trên nhà ngục, giá treo cổ, người lang thang, cú sút trên loa phóng thanh; một mảng tường đổ, hành động nhà bác học trao bom cho Bentoran, Bentoran trao kính cho nhà bác học. Con vợ người Kinh - công ném bóng cho anh trung phong để sút vào lưới của cuộc đời. Sự xuất hiện của ông vua dây thừng, hay ánh hào quang rực lên sau giá treo cổ, v.v... Tất cả mọi chi

tiết trong vở kịch đều không chịu dừng lại ở ý nghĩa bản thân nó, mà đã đạt tới những hình tượng có ý nghĩa tượng trưng.

Nghĩa là bằng một nghệ thuật hết sức khái quát ấy, Cadani đã tạo cho kịch mình một phong cách hoàn toàn khác. Nó đòi hỏi một sự cách điệu hoạt động sân khấu ở mức thích hợp với nội dung của nó. Với vở kịch này, chừng nào mỗi chi tiết mới tạo nên một ý nghĩa tự thân nó thôi, thì tức là hiệu quả sân khấu đã mất đi một nửa.

Sở dĩ tôi phải nhấn mạnh cái tính chất tượng trưng của tác phẩm này, vì đây là điều tôi chưa được hài lòng khi xem đoàn kịch Điện ảnh đưa vở *Chết trước rạng đông* lên sân khấu. Cứ bằng vào kết quả sân khấu thì nhà đạo diễn Phạm Văn Khoa đã rất ít chú trọng tới ý nghĩa tượng trưng của tác phẩm mà tôn nó lên, để đạt tới kết quả cao nhất của vở kịch. Chính vì thế nên tính chất trí tuệ của vở kịch cũng bị giảm đi và nhiều hoạt động sân khấu trở thành lẩn thẩn.

Tại sao người vợ King-công ném bóng cho Bentoran trên sân khấu? Vì không tạo cho hoạt động ấy một ý nghĩa, nên nó thừa thãi và trở thành “tự nhiên”. Nhân vật Hamlet đưa lên sân khấu như thế, không còn sức mạnh nữa. Đúng như nhà bác học nói về anh ta: “*Anh ấy không phải là người đầu tiên. Anh ấy làm việc gì trong bụng đều hiểu rất rõ*”. Đúng, anh ấy cũng không phải là Hamlet hoàng tử Đan Mạch đâu. Anh ta là một loại người đang tồn tại trong thế giới chúng ta, những người đã tìm ra sự thật mà do dự trong hoạt động, mà hoài nghi hoạt động của mình.

Dựng vở này lên sân khấu như thế nào để vừa biểu hiện được tính chân thực cụ thể của sân khấu kịch nói, vừa tôn lên được tính chất khái quát tượng trưng của tác phẩm là điều mà nhà đạo diễn phải suy nghĩ. Có điều không thể đưa vở kịch có sức khái quát cao như vở *Chết trước rạng đông* lên sân khấu như bất cứ một vở kịch hiện thực nào. Trong tác phẩm, tác giả đã giúp chúng ta những điều kiện để có thể cách điệu được sân khấu khi dựng kịch của ông. Tôi có suy nghĩ về những nhân vật mà tác giả chọn cho vở kịch. Sao lại là anh trung phong, là cô vũ nữ, là hoàng tử Đan Mạch Hamlet, là nhà bác học đấng trí, là con vợ người Kinh-công? Ngoài ý nghĩa nội dung nhằm tố cáo chủ

nghĩa tư bản đã biến những thứ siêu việt tiêu biểu cho tinh hoa loài người thành đồ chơi, thành hàng hóa như đã phân tích ở trên, còn có ý nào muốn tạo cho nhà đạo diễn điều kiện có thể tận dụng bước đi của cô vũ nữ, hoạt động dứt khoát và nhanh nhẹn của người trung phong, và những cử chỉ vốn đã được cách điệu của Hamlet v.v... để cách điệu sân khấu hay không? (Điều này tôi chưa khẳng định mà mới chỉ là một gợi ý). Trong vở kịch có nhiều đoạn, nếu không tạo cho nó một phong cách riêng, không cách điệu hoạt động sân khấu tới mức cao (Vi động tác sân khấu đã là cách điệu rồi), thì không lên nổi. Thí dụ như đoạn Bentoran nằm mơ, hay đoạn rất trữ tình mà cũng rất lãng mạn khi Bentoran và Nôra bàn về những viễn cảnh khi trốn khỏi nhà ngục đang chôn họ.

Với cách diễn xuất của Đoàn kịch Điện ảnh, người xem luôn luôn bị câu thúc bằng cái “cụ thể”: “Hành động ấy”, “con người ấy”, “sự việc ấy”. Hiểu như vậy thì vở kịch cũng đã có kết quả. nhưng mới đạt đến một nửa cái đáng có trong tác phẩm.

Một điểm khác cũng cần chú ý để biểu hiện hết được tư tưởng của tác phẩm: là không khí chung của vở kịch. Nên cố gắng hạn chế bớt những đoạn gây cười có hại. Một vở kịch trí tuệ như *Chết trước rạng đông*, nó có sức mạnh gây nên những cuộc biểu tình lớn ở các nước tư bản không phải là vì tiếng cười khinh thị. Mà là những sự thật làm người ta nghệt thở, là sự ngọt ngào của một xã hội đang lên cơn sốt. Những đoạn bán đấu giá một con người trong xã hội văn minh, đoạn những tên ăn cướp ngồi trên tòa mà xử những người lương thiện, hay đoạn xử treo cổ Bentoran, người ngang nhiên làm đảo lộn cả cái kỷ cương xã hội đã ruồng nát... những đoạn như thế trong tác phẩm, đọc đến tôi thấy đau nhói trong lòng. Nhưng ở sân khấu thì nhà đạo diễn lại tạo nên những tiếng cười dễ dãi bằng những hoạt động lồ lợ của nhân vật. Đành rằng tiếng cười cũng biểu hiện lòng căm thù bằng sự khinh thị, nhưng trong trường hợp này hoàn toàn không hợp với không khí chung của vở kịch. Không đạt tới đỉnh cao của lòng căm thù mà tác phẩm cần phải gây nên.

Trên đất nước chúng ta, hàng ngày nhân dân đang xây dựng chủ nghĩa xã hội và đấu tranh chống bè lũ đế quốc Mỹ đang cố duy trì tình trạng chia cắt... và đang dựng ở miền Nam nước ta một xã hội lỗ lã, nghệt thờ kiểu tư sản. Chúng ta rất cần có những vở như *Chết trước rạng đông*. Hoan nghênh đoàn kịch Điện ảnh đã đáp ứng được điều đó. Nhưng cũng mong vở kịch sửa chữa để công chúng được xem một tác phẩm nổi tiếng thế giới, với hiệu quả sân khấu cao hơn.

Văn nghệ 5-7-1963